

PÁRBESZÉD

A VIDÉKÉRT

I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

ORSZÁGOS VIDÉKI FÓRUM

- Glatz Ferenc: Tanyás települések, térségek a magyar és európai vidékpolitikában 2
- A tanyák jelene és jövője 3
 - Bevezető előadás (Csatári Bálint) 3
 - Köszöntők, megnyitók (Bányai Gábor, Göcgs Zoltán, Lezsák Sándor) 3
 - A tanyás térségek környezetéről (Haraszthy László, Molnár Zsolt, Váradi József) 6
 - A tanyás mezőgazdaság megújíthatóságáról (Jakab István, Kőváriné dr. Bartha Ágnes, Nógrádi Zoltán) 8
 - A külterületen élők gondjairól és jövőjükről (Bárth János, Szabó Gellért, Czene Zsolt) 9

VIDÉKPOLITIKA

- Stark Antal: A vidékfejlesztés forrásai 2008–2010 között 12

KÖRNYEZETVÉDELEM

- Láng István: A biomassza és hasznosítása 16
 - Az „energofűz” (Kósa Ferenc) 17

VIDÉKFEJLESZTÉS

- „Szélessávon mindenkihez” (HTE munkacsoport) 19
- Kőszénbányások eltűnése és visszatérése a magyar vidéken? 21

VÍZGAZDÁLKODÁS

- Varga Miklós: A vízgazdálkodás vidékpolitikát befolyásoló szerepéről 22

KISEBBSÉGPOLITIKA

- Glatz Ferenc: Vidékpolitika és kisebbségpolitika összekapcsolása 24

HÍREK

- A vidék hírei 26

HÁLÓZAT

- A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat alapidokumentumai 28
 - Alapelvek az MNVH céljairól, feladatairól, felépítéséről (Glatz Ferenc) 30
 - A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) Cselekvési Terve 34
 - Emlékeztető az MNVH Hálózati Tanácsának üléséről 36
- MNVH Híradó 38
- Tájékoztató az ÚMVP III. tengelyének aktuális helyzetéről 39
- Rur@I News, az Európai Vidéki Hálózat hírlapja (Kujáni Katalin) 40

Szerkesztő: Glatz Ferenc

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri utca 53.

Tel./fax: 356-0457

Kiadó: MTA Társadalomkutató Központ

1014 Bp., Országház u. 30. Tel.: 224-6700

Kiadói munkatársak: Kovács Éva (olvasószerkesztő),

Horváth Imre (tördelés), Kocsis Gabriella (kép),

Nagy Béla (térkép), Oprán Emese (szerkesztőségi titkár)

Nyomdai munkálatok: Mesterprint Kft.

Budapest, Vak Bottyán u. 30–32/B

ISSN 2061-0009

Tanyás települések, térségek a magyar és európai vidékpolitikában

Három alapelv harmóniájára épüljön az új tanyaprogram. És egyben az új Alföld-program. A három alapelv: 1. a természet teherbíró képességének felmérése; 2. a gazdálkodási ésszerűség szempontja; 3. az emberi elszántság – akarat – ismerete. (Hogy ugyanis akarnak-e az emberek egyáltalán odaköltözni. Az „egycsaládos település”-re?) Hatástanulmányokat kell készíteni mindhárom témakörben. És vizsgálni kell az elmúlt másfél száz év alföldi településtörténelmét. Most, 2009-ben, jelen van a politikai akarat – amely korábban oly gyakran hiányzott. A legutóbbi tíz évben is. Ez most igen fontos. De nehogy a lázas semmittevést a lázas kapkodás váltsa fel.

Vizsgálni kell: mit hozott az alföldi nagytérség két nagy, úgynevezett *fellendülési szakasza* a környezet és a településviszonyok fejlődésében: az 1880–1910 és az 1960–1990 közötti korszak? Az alföldi városok iparosítása, a térség mezőgazdálkodásának fellendülése (a térségbe telepített feldolgozóiparral együtt), valamint a térség vízgazdálkodásának szabályozása. (Árvízmentesítés, csatornázás, vízközművek – tározók, ivóvíz-közművek – építése.) Majd az infrastruktúra-fejlesztés nagy programjai: út- és elektromos, illetve kulturális-egészségügyi ellátórendszerek kiépítése. Igaz-e, hogy az élelemtermelés az ösgyep feltörésével, az öntözéses kultúra kiépítésével magával hozta a térségben a talajvízszint tragikus süllyedését (ahogy az ökológusok állítják), igaz-e, hogy a hévizek nagymértékű kiemelése – részben fürdőkultúra, részben élelemtermelés céljára – megváltoztatja a Kárpát-medence egészének vízháztartását? És egyáltalán: mennyire szabad a tervszerű településpolitikának költségvetési eszközökkel belenyúlni a térségben lezajló spontán – piac vezérelte – településszerkezet-átalakulásokba?

Tanulmányozni kell az *eddig tervszerű Alföld-programokat*. Amelyekben a természetgazdálkodás, termelés-munkahelyteremtés és településpolitika szempontjai nem mindig találkoztak. 1907, 1922, 1932, majd az 1960-as évek, 1992, 1997 Alföld-programjait kell vizsgálni. A tanyák mint a közép-kelet-európai alföldek tipikus szálláshelyei mindig az Alföld-programok érdeklődésének középpontjában állottak. De a programok általában akkor

Alföldi László, Glatz Ferenc, Jakab István (elnökségi tag), Király Zoltán és Mészáros János (akadémikusok) a tanyakonferencia előkészítésén

folytatás az 5. oldalon ⇨

Alföldi tanya gémeskúttal, akácfákkal

monokultúrák (elsősorban a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés területén, de volt néhány állattartásra, például tejtermelésre specializálódott tanya is).

A második világháború után a helyzet alapvetően megváltozik. A tanyás gazdák kulákok lesznek, s szinte teljesen fel kell adniuk az évszázados munkájukkal, szorgalmukkal, törekvéseikkel, erőfeszítéseikkel megteremtett gazdaságokat. Ezek többsége már az erőszakos kollektivizálás első hullámában megszűnik. A „végleges csapást” a második hullám, a mezőgazdaság teljes szocialista átszervezése jelenti számukra. A tanyák, még ha épületük meg is marad, a gazdálkodásukhoz szükséges földterületük nagy részét elvesztik. Gazdálkodási rendszerük továbbélését a szakszövetkezeti üzemforma teszi lehetővé. Az 1970–1980-as években már komoly méretű, integrált háztáji gazdaságok is kialakulnak. A rendszerváltás után azonban megszűnik a tevékenységüket részben integráló nagyüzem. Az egyéni gazdálkodás feltételeinek a megteremtésére pedig csak kevés életerős tanyai gazdaság képes.

Tanya és települési rendszer. A 21. század elejére a klasszikus tanyarendszer szinte teljesen megszűnt, illetve átalakult. A klasszikus, övezetes mezővárosi tanyavilág szerkezeti átalakulása a már korábban is „túlfejlettnek” minősített tanyai területek tanyaközségesítésével gyorsult fel. A tanyák lakói – a főleg gazdasági, megélhetési kényszerektől vezérelve – részben a volt anyavárosokba, részben a kijelölt tanyaközségek belterületére, központjába költöztek. Ha lehetséges volt, sokan meghagyták a tanyát háztáji gazdálkodási célokra. Az elnéptelenedés különösen az 1960–1970-es években gyorsult fel.

Döntő változást a tanyai építési tilalom 1986-os feloldása hozott. Új tanyák épültek, főleg a belső, volt kertes tanyazonában, megkezdődött a városból való kiköltözés a tanyaközségekbe. A nagyobb városok körül nemcsak a lakóhelyi, hanem a gazdasági „városkörnyék” is megjelent, amely alaposan átformálta, de egyúttal újra is integrálta a tanyákat a modernizálódó települési rendszerbe. Ez a részleges külterületi modernizáció és integráció azonban nem

⇒ folytatás a 2. oldalról

keletkeztek, amikor a piaci tényezők feloldhatatlannak látszó ellentmondásokat szültek. Az 1922. évi program – az állam peremterületeinek leszakadása után – a gazdálkodásfellendítés programjának indult. Maradt belőle tanyai iskolaprogram. Az 1932 utáni az öntözés-korszerűsítést és a felszíni vízgazdálkodás modernizálását hozta magával. Az 1992. évi terv csak terv maradt – igaz, létrejött az akadémiai regionális kutatás alföldi intézete, amely máig és holnap is a tudományos kutatás központja (Kecskemét–Békéscsaba) lehet. Tanulságos az 1997. évi akadémiai terv. Ez az Európai Unió keleti kiterjesztésének stratégiáját célozta meg, eredménye a kutatás bővítése és egy országgyűlési határozat lett. Illetve 2004–2006 között a Homokhátság-program. Amely végül is nem került be a 2007–2013. évi nagy európai uniós fejlesztési programok közé. A Homokhátság programja a tudomány és a helyi városi-megyei önkormányzatok összefogásának eredménye volt, de nem támogatta azt az országos politikai akarat.

Most készülünk a 2013–2020 közötti európai fejlesztési tervekre. Kellene, hogy készüljünk. Ebben már szerepelnie kellene az Alföldnek egy jól megalapozott térségtervvel. Ahogy a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat egyik célja is – legalábbis elnöke szerint – az: *előkészíteni egy alulról építkező országtervet 2013-ra*. Amelyben a helyi társadalom és a természeti környezet érdeke, a tudomány szempontjai és az európai elvárások találkoznak.

A tanya kérdéskörét az MNVH vezetősége megalakulása után az első országos vidékpolitikai témák közé sorolta. A vezetők az elmúlt évtized Alföld- és Homokhátság-, illetve tanyaprogram résztvevői, kidolgozói voltak. A Csatári Bálint vezette Alföld Intézet volt e tervek tudományos bázisa. Az is maradhat. Ha lesz program.

A tanyaprogram indoklása – a magunk részéről – ma: 1. Az új ipari-technikai forradalom – informatika, kommunikációs és közlekedési – a legtávolabbi és legkisebb településen is új életlehetőségeket kínál. Így a tanyavilágban is. 2. A természeti környezet és az ember együttélésének új harmóniája megköveteli a térségek emberi lakottságát, különben bekövetkezik az elvadulás. Ehhez munkahelyre – többnyire farmszerű szövetkezeti keretben zajló mezőgazdálkodásra –, megélhetési feltételekre – útra, kulturális-egészségügyi elérhetőségre – van szükség. 3. Az Európai Unió délkeleti irányú kiterjesztése az egész Alföldnek új lehetőséget kínál: érintkezési-stratégiai térség a balkáni és keleti területek felé, stratégiai fejlesztési cél lehet. Egyben a magyar-magyar kapcsolatok új politikáját kínálja: a határ melletti tömbmagyarsághoz napi-gazdasági kapcsolatok építésének színtere. Ugyanakkor az Európai Unió alulról felfelé építkező közösségpolitikája felteszi a kérdést: mi legyen a legkisebb – egycsaládos – település, a tanya helye ebben a településszerkezetben, és hogyan illeszkedjék a tanyasi népesség a közéletbe. Amely közéletet mi a társadalom iránt aktív közösségi életnek – és nem csak pártpolitikának – képzeljük el.

GLATZ FERENC